

یک تراژدی واقعی

نگاهی به رمان «گام‌های لرزان خیانت»

کیارش صالحی

چند روز قبل از آغاز اعتراضات دی‌ماه، رمان «گامهای لرزان خیانت» نوشته‌ی حمید نامجو توسط «نشرعینک» منتشر شد. نامجو در این رمان همانند رمان «غارکاملیا»^۱ به سراغ یکی از عجیب‌ترین پدیده‌های تاریخ سیاسی معاصر ایران رفته و سعی کرده برخی از سویه‌های پیدائوپنهان پدیده‌ای به نام «سیروس نه‌اوندی» را در قالب یک رمان خواندنی و پرکشش به تصویر بکشد.

در تاریخ مبارزات سیاسی صد سال اخیر در ایران همیشه افرادی بوده‌اند که به باورها و عقاید خود پشت کرده و یا در مسیری مخالف بر کشتی دیگری سوار شده‌اند تا خود را از شر مشقت‌ها و تبعات زیست سیاسی در ایران رها سازند. بدیهی است گذاشتن باورهای خود در ترازوی نقد، و سنجش آنها با ترازوی عقلانیت و یا یافتن انحراف از آرمان‌های اصلی در قیاس با واقعیت و شرایط اجتماعی، عملی سنجیده و ستودنی است. دل سپردن یا سرسپردن به هر ایده و آرزویی بدون نگاه انتقادی بی‌تردید به ضد خود یعنی دگماتیسم و در نهایت به دیکتاتوری و استبداد خواهد انجامید. مثال‌های تاریخی فراوان است که از تکرار آنها در اینجا خودداری می‌کنم. در طرف مقابل یعنی اعضای آن سازمان سیاسی و افرادی که همچنان به آن باور پیشینی پای‌بندی دارند افراد یا جریانی که سعی در انفصال یا انشعاب از سازمان را داشته به خیانت متهم می‌کنند.

در یک نگاه کلی و نه خیلی دقیق این افراد را می‌توان در ذیل چهار گروه دسته‌بندی کرد.

۱- افرادی که در باورهای خود دچار تردید شده و در نتیجه از فعالیت سیاسی منفک شده و آن را بی‌بهره دانسته یا در تنظیم ترازنامه‌ی سودو زیان خود، فعالیت سیاسی را فعالیتی زیان‌ده برآورد کرده و کنار کشیدند. گاهی قبل از دستگیری و گاهی بعد از دستگیری توسط ساواک.

۲- افرادی که مشی یا تحلیل یک سازمان را بی‌اعتبار قلمداد کرده و به تشکیلاتی در طرف مقابل پیوستند. مثل انشعاب‌های مختلف از حزب توده

یا دیگر احزاب و سازمان‌ها. آنان فعالیت سیاسی را در سازمانی دیگر و با نگرشی متفاوت ادامه دادند.

۳- افرادی که در پی دستگیری توسط ساواک به دلیل ترس از مرگ و شکنجه ابراز ندامت کردند و بعدها در طول بازجویی و حتی در طی دوران زندان تبدیل به خبرچین و به اصطلاح «آنتن» شدند. گزارش‌های آنان اغلب در مورد هم‌حزبی‌های سابق خود و سایر مخالفان حکومت در بیرون و داخل زندان بود. در میان آنان حتی برخی تبدیل به بلندگوی تبلیغاتی حکومت شدند. از جمله‌ی آنان می‌توان از محمود جعفریان، محمد باهری، پرویز نیکخواه، کوروش لاشایی، مسعود بطحایی و دیگران نام برد.

۴- اما در میان نادمان گروه سوم که به خدمت ساواک و حکومت درآمدند چند نفر بودند که فقط به معرفی یا لودادن مخالفان بسنده نکردند. بلکه با نفوذ در میان مخالفان و جلب اعتماد جوانان علاقه‌مند به مبارزه، عملاً برای آنها دام گسترده، دانه ریخته و سپس با همکاری ساواک آنان را دستگیر می‌کردند. از بین آنان می‌توان از «عباسعلی شهریاری»، «امیرحسین فطانت» و «سیروس نهاوندی» نام برد.

اما آنچه سیروس نهاوندی را به پدیده تبدیل کرد، شخصیت، سابقه و نحوه‌ی رفتار و عملکرد این آدم است. او مانند عباسعلی شهریاری کارگری کم‌سواد با سابقه‌ی فعالیت سندیکایی نبود. بلکه از کنفدراسیون دانشجویان ایرانی آمده، در چین آموزش چریکی دیده و به استناد شواهد بسیاری باسواد بود و متون مارکسیستی و تئوری‌های انقلاب را بهتر و بیشتر از بسیاری خوانده بود. او مانند فطانت و یا شهریاری فقط مخالفان و فعالان سیاسی را معرفی نکرده بلکه دست به ایجاد یک تشکل گسترده‌ی سیاسی می‌زند و جوانانی را که تحول‌خواه بودند و میل به مشارکت سیاسی در کشور داشتند جذب می‌کرد، به آنان آموزش می‌داد، سازماندهی و به آنان القا می‌کرد که در یک گروه سیاسی زیرزمینی مشغول فعالیت‌اند. وی در عین حال به شدت درصدد نفوذ در سایر

سازمان‌های سیاسی فعال بود و البته همه‌ی اینها با مشارکت ساواک و در داخل همان تشکیلات انجام می‌شده است. به عبارت بهتر نقش او نه فقط شناسایی و معرفی فعالان سیاسی بلکه بازتعریف فعالیت سیاسی در چارچوبی ساخته‌ی ساواک و در کنترل گرفتن هر تشکیلات ممکن است. در شرایطی که تعداد اعضای سایر سازمان‌های مسلح کم‌تر از ۵۰ نفر بود او توانست بیش از ۳۰۰ نفر را در تهران، شیراز، رشت و یکی دو شهر دیگر سازماندهی کند. او همچون کارگردان یک نمایش عروسکی خود و دیگر همکارانش، که اغلب از نقشه‌های او بی اطلاع بودند، آن سیصد نفر را به بازی فعالیت مخفی سیاسی وامی‌داشت تا خودش و مدیران ساواک به عنوان تنها تماشاگر این مضحکه به آن بخندد و لذت ببرند.

رمان «گام‌های لرزان خیانت» شامل ۲۵ فصل است که نویسنده در هریک از این فصول به بخشی از زندگی «فرهاد» (نام سازمانی سیروس نپاوندی) یا دیگرانی که با او همکار بوده‌اند پرداخته است: نحوه‌ی آشنایی‌ها و جذب افراد، فعالیت‌های او و گروه‌اش از قبل از دستگیری توسط ساواک از جمله مصادره‌ی بانک ایران و انگلیس و گروگان‌گیری سفیر آمریکا و تبعات آن، ارتباطات او با خارج از کشور و به خصوص با اعضای اصلی «سازمان انقلابی» که بعدها به هسته‌ی اصلی «حزب رنجبران» تبدیل شدند، نحوه‌ی راهبری گروه، ماجرای دستگیری اعضا، نحوه‌ی همکاری‌اش با ساواک و نحوه‌ی فرار ساختگی از زندان، تشکیل یک سازمان سیاسی دیگر، نحوه‌ی جذب افراد، ارتباطات وسیع‌اش با هسته‌ی سازمان انقلابی در داخل کشور، نحوه‌ی آشکارشدن این دروغ چندساله، مدعیات مخالفان، و بالاخره اجرای برملاشدن خیانتش و دستگیری فله‌ای تمامی اعضای سازمان و متأسفانه اجرای مقاومت و کشته شدن تمام اعضای سازمان انقلابی و چند نفر از رفقای خودش در دو خانه‌ی تیمی و در نهایت ناپدید شدن او.

سیروقایع در این رمان و روایت تقدم و تأخر رویدادها از گذر زمان طبیعی تبعیت نمی‌کنند. در واقع ۲۵ فصل جداگانه است که هرکدام گویی قطعه‌ای از یک پازل بزرگ هستند و در پایان رمان آن تصویر بزرگ و ابعاد این خیانت وحشتناک در برابر چشم خواننده کامل می‌شود.

پرداختن به پدیده سیروس نهانندی آن هم از منظر یک رمان نویس و نه تاریخ پژوه، به این کتاب ارزش و جذابیت خاصی بخشیده است. نویسنده با روایت ابعاد و بخش های مختلف این ماجرا و بیان علل آشکار و پنهان آن در ساختار یک رمان گویی به این اتفاقات در بطن و بستر زندگی واقعی نگاه می کند، نه همچون اقدامات منفرد یا سکتاریستی یک قهرمان یا ضد قهرمان در روایتی تاریخی. به نظر می رسد دلیل کشش این کتاب نیز همین باشد. از طرف دیگر روایت این ماجرا در ساختار رمان به نویسنده این امکان را می دهد که بدون ارجاع دادن به اسناد و شواهد بتواند موقعیت هایی که در تاریخ نگاری اهمیتی ندارند و نقش شخصیت ها را در هر موقعیت بازآفرینی کند. به همین ترتیب رمان به دلیل نقش و کارکرد ویژه اش به عنوان اثری ادبی-هنری، می تواند خواننده را در احساسات و عواطف آدم ها یا در فضاهای یک وضعیت خاص شریک کند. و یک رخداد سیاسی را تبدیل به یک اتفاق در بطن زندگی آدم ها و البته زیست عموم مردم جامعه کند.

راوی در این رمان از منظر دانای کل روایت می کند اما نویسنده هر از گاهی بنابه موقعیت داستان به برخی از شخصیت ها تریبون می دهد تا تصویر خودشان یا تصویر فرهاد را در آینه خودشان توصیف کنند. گفت و گوی عماد با فرهاد در جاده ی شمال یا گفت و گوی عماد با شهین در آشپزخانه ی ویلا از این موارد است. علاوه بر آن، دانای کل از تاریخ نویس بسی بیشتر می داند و به همین دلیل می تواند آن منطق پنهان در برخی از کنش ها و واکنش ها را بازنمایی کند.

آیا می توان «گام های لرزان خیانت» را یک رمان تاریخی نامید؟ از این منظر که یک واقعه ی تاریخی را در قالب یک رمان عرضه کرده است؟ هم بله و هم خیر. مبنای این رمان یک واقعیت ثبت شده ی تاریخی است اما کدام رمانی است که چنین خاستگاه یا مقومی نداشته باشد. هر رمانی ریشه در جریان زندگی و تجربه ی زیسته ی بشری دارد. حتی رمان های علمی - تخیلی باز بر مبنای منطق عادی زندگی شکل گرفته و جلو می روند. اما اگر از عبارت رمان تاریخی منظور روایت ماجراهای مختلف یک رخداد بر مبنای منطق گذر طبیعی زمان باشد و یا تعهد نویسنده به بازنمایی هر آنچه ثبت شده باشد، به این معنا «گام های لرزان خیانت» یک رمان تاریخی نیست. به خصوص که در این رمان گاهی تعدد روایت از یک اتفاق وجود دارد که مشابه هم نیستند بلکه

هریک از منظری متفاوت روایت شده‌اند. یا برخی روایت‌ها وجود دارند که علی‌رغم منطقی بودن تاکنون سندی بر تحقق آنها پیدا نشده است. از جمله ملاقاتی که در پشت جلد کتاب روایت شده است، یا دلیل قتل‌های تپه‌های اوین. نقل یکی دو ماجرای عاطفی و عاشقانه در طی این رمان نشان می‌دهد که نامجو در بازنمایی تصویری زیبا و درعین حال آرمانی از عشق و روابط انسانی موفق بوده؛ مناسباتی که در آن شرایط تاریخی - اجتماعی وجود داشته است. گرچه متأسفانه این روابط در آن دوران و در بین اعضای سازمان‌های سیاسی نادر و در مواردی خط قرمز بوده است. عشق‌ورزی همچون سیاست‌ورزی بخشی از زندگی و زیست انسانی بود و تقبیح آن ناعادلانه و غیرانسانی است.

اما گذشته از اصل داستان که در این کتاب روایت شده است نامجو کوشیده است که با تحقیق در رویدادهای تاریخی آن دوره به منطق پنهان رخدادها اشاره کند. مثل دلیل بازتاب نیافتن مصادره‌ی پول‌های بانک ایران و انگلیس در آن زمان. یا یافتن نقاط مشترک رخدادهای نامرتبط که در کتاب‌های تاریخ به آن اشاره نشده است. مثلاً هم‌زمانی مرگ «ژنرال دوگل»، مرگ «جمال عبدالناصر» و ترور «تیمور بختیار» در یک فاصله‌ی زمانی کوتاه که باعث تغییر در موقعیت سیاسی ایران در خاورمیانه و در روابط ایران و آمریکا شد. و البته تأثیر آن بر اقدامات گروه نهاندی قبل از دستگیری. از آن مهم‌تر اشاره به اقداماتی که به روشنی مبین پلیس شدن نهاندی بود اما دیگران بر آن چشم بسته بودند.

در این رمان نامجو با اشاره به رابطه‌ی نهاندی با ساواک و نقش ساواک در چند رویداد سیاسی مهم بر این نکته تأکید دارد که بعد از اقدامات کم و بیش موفق در خفه کردن صدای مخالفان، ساواک نقش دیگری برای خودش تعریف کرد تا از این طریق بتواند امتیازهای بیشتری از شاه و از حاکمیت بگیرد و حاکمیت مأموریت ساواک را پایان یافته تلقی نکند. از جمله‌ی توسعه‌ی اختیارات آن و دخالت دادن ساواک در هر تصمیم کوچک و بزرگ. از جمله این که در استخدام یک معلم یا کارمند فلان اداره در بهمان شهر کوچک نیز باید از ساواک استعلام می‌شد. علاوه بر این، بهترین راهی که ساواک برای نزدیک ماندن به مرکز قدرت برگزید ترساندن افراد اصلی حاکمیت بود. ساواک در ماجرای ربودن ولیعهد در «جشن هنر شیراز» به خوبی می‌دانست که این

ماجرای از حد گفت‌وگوی چند جوان احساساتی فراتر نرفته. اما ساواک برای جور کردن مدرک و ترساندن شاه، تعدادی تفنگ خراب و اسقاطی برای آنها و توسط امیرحسین فطانت فرستاد. آنها اسلحه‌ها را برنداشتند و ماجرا منتفی بود. اما ساواک دست‌بردار نبود. آنها را دستگیر کرد و از آن مضحک‌تر آن که «خسرو گلسرخي» را که چندماه قبل از آن ماجرا دستگیر شده بود به این ماجرا چسباند و آن محاکمه‌ی فرمایشی که دم خروس در آن پیدا بود را ترتیب داد و از تلویزیون نیز پخش کردند تا فرمایشی بودن دادگاه و ظالمانه بودن احکام آن بر همگان آشکار شود. ساواک به‌جای مراقبت از امنیت کشور شده بود کارگردان نمایشی که بازی مراقبت از شاه را بر صحنه می‌برد تا مزدش را بگیرد. البته بدون اغراق تمام سازمان‌های امنیتی در کشورهای دیکتاتوری چنین نقشی را بازی می‌کنند. ترساندن بالایی‌ها و گرفتن دستمزدهای کلان.

نثر و زبان در رمان گام‌های لرزان خیانت نثری روان و سلیس است. روایت و خرده‌روایت‌ها نیز پرکشش است، آن‌چنان‌که می‌توان تمام رمان را بدون احساس خستگی یک‌نفس خواند. با آن‌که به‌نظر می‌رسد که ساختار جملات ساختاری به‌اصطلاح ادبی و کلاسیک است و ادات جمله طبق زبان معیار سرجای خودش است، اما از آنجا که کلمات و واژه‌ها امروزی و نرم هستند، زبان متن روان و سلیس و امروزی از کار درآمده است و این نیز یکی از تفاوت‌های این رمان با تاریخ است.

رمان گام‌های لرزان خیانت هفتمین اثری است که از حمید نامجو رمان‌نویس و منتقد منتشر شده است. و البته دومین کتابی که موفق شد در ایران مجوز انتشار دریافت کند. از نامجو پیش از این مقالات و نقدهای فراوانی در «نقد اقتصاد سیاسی» و مجله‌ی «جهان کتاب» و برخی نشریات و سایت‌های دیگر منتشر شده است.

گام‌های لرزان خیانت
حمید نامجو
نشر عینک
۱۴۰۴

^۱ موضوع محوری رمان «غار کاملیا» بازنمایی ماجرای شورش «بهمن حجت کاشانی و همسرش کاترین عدل» در سال ۱۳۵۳ است. آدمی متوهم و بیمار که تصور میکرد رسالتی آسمانی برعهده دارد و شورش او به قیمت جان خودش، همسرش و چند روستایی بیگناه تمام شد.